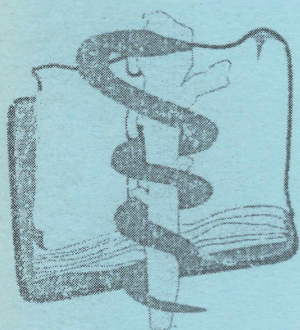

Міністерство охорони здоров'я України
Луцький базовий медичний коледж

Перші кроки в науку

*збірник студентських
науково-дослідницьких
робіт*

Випуск 4

м Луцьк
2007

Українсько-польське протистояння на Волині

Попдякуник Ірина, студентка II курсу,
спеціальності «Сестринська справа», Ковельського медучилища.
Науковий керівник Н.О.Сачук

Минуло 60 років з часу трагічних подій на Волині, які були кульмінацією українсько-польського протиборства в період Другої світової війни. Події 60-річної давності знаходять неоднакову оцінку польських і українських істориків. При певних спільних поглядах на причини, перебіг і наслідки подій на Волині виявляються також серйозні розбіжності у їх інтерпретуванні. Українські історики наголошують на тому, що національна політика Польської держави 20-30-х років XX ст. призвела до загострення українсько-польських стосунків, що національно-державні устремління польських і українських військово-політичних сил у роки Другої світової війни були різко антагоністичними.

Польські структури від лондонського еміграційного уряду і до нижніх ланок Делегатури уряду та Армії Крайової в Західній Україні орієнтувалися на відновлення Польської держави в кордонах до 1939 р. Українські націоналістичні сили вважали, що включення західноукраїнських земель до складу Польської держави в 1919-1923 рр. було насильницькою окупацією, здійсненою Польською державою наперекір волі українського народу.

У 1943 р., коли визначився перелом у ході війни, всі зацікавлені сторони впритул зайнялися питанням майбутнього устрою в Європі. Українці чекали від польського підпілля певних кроків на зустріч прагненням українців. Однак цього не сталося. 31 березня 1943 р. лондонський уряд схвалив Тези в справі української політики, які не містили жодних нових елементів. 30 липня 1943 р. КПР прийняла й поширила Відоzву до українського народу, в якій у провокаційному тоні звучали погрози відплатити за "колабораціонізм" українців, підкреслювалося, що поляки ніколи не відмовляться від східних земель Польщі, "на яких польська нація впродовж століть зробила помітний цивілізаційний і господарський внесок". Напружені стосунки між українцями і поляками вилились у кривавий міжетнічний конфлікт, який розпочався навесні 1943 р. на Волині на ґрунті взаємних звинувачень у ворожості та пособництві окупантам.

Поляки безапеляційно прагнули відновити Польську державу в

кордонах до 1 вересня 1939 р. і розглядали свою позицію як таку, що випливала з норм міжнародного права, а отже, і як справедливу. Зрозуміло, що при цьому вони не визнавали права українців на своє національне визволення і створення власної держави з включенням також у неї Волині й від самого початку вважали за необхідне рух українців у такому напрямі всіляко придушувати.

Українські науковці наголошують також на взаємозв'язку і взаємообумовленості подій на Холмщині в 1941-1942 рр., за наслідками яких гинуло, головним чином, українське населення і подій на Волині 1943 р., коли більші втрати несла польська сторона. Так, Богдан Осадчук стверджує, що "перший постріл пролунав на Холмщині, де у "березні 1943р., були постріляні українські вчителі". Володимир Косик у монографії "Україна і Німеччина у Другій світовій війні" пише: "Винищення українців почалося з 1942 р. на територіях, що межували з етнографічною польською територією (Грубешів, Холм, Влодава та інші райони на захід від річок Буг і Сян). Більшість українських вчених вважає, що криваві Холмські події у 1942-1943 рр. Певною мірою стали причиною активізації польсько-українського збройного конфлікту на Волині у 1943р.

Українські історики на основі документальних джерел доводять, що відмінні державно-територіальні устремління польських і українських військово-політичних структур намагались всіляко використовувати у власних інтересах фашистська Німеччина і Радянський Союз. Німецька окупаційна влада з цією метою диференціювала свою кадрову, освітню, релігійну, переселенську політику щодо українців і поляків у Генеральному губернаторстві ще в 1939-1941 рр., поглиблюючи тим самим українсько-польське протистояння. Німці використовували українську поліцію для втихомирення польського цивільного населення, а польську – для розправи над українським населенням. Радянський партизанський рух для боротьби з українським націоналістичним підпіллям формував польські партизанські загони. З цього приводу Юрій Киричук писав: «Рік у 1943 був ознаменований кривавою українсько-польською боротьбою... Основу конфлікту становило багато історичних, політичних, соціально-економічних причин. Тодішні українсько-польські відносини були надзвичайно напруженими, беручи до уваги історичний розвиток і те, що поляки не бажали відмовитись від претензій на західноукраїнські землі. Німецька влада підігрівала ці настрої, постійно підкидаючи в багаття українсько-польської

конфронтації нові в'язки хмизу ненависті. Е.Кох наголошував: «Нам треба домогтися, щоб поляк при зустрічі з українцем хотів його убити...».

Свою лепту у напруженість між поляками й українцями вносили радянські партизани. Навесні 1943 р. розпочалася мобілізація поляків до червоних партизанських відділів, а 6 травня Т.Строкач передавав по радіо у ліси Волині: «Польські загони організовувати можна, і чим більше, тим краще». У з'єднанні О.Сабурова поляки творили самостійну бойову одиницю під командуванням Р.Ситановського. Загін отримав право воювати під своїм національним прапором, особовий склад носив форму польської армії. На Рівненщині також оперували загони ім. Т. Костюшка і П.Пасілевської. Польське населення перетворювалось у надійних союзників більшовиків.

Українські історики на основі історичних джерел констатують, що жертви польського цивільного населення справді були великими і становили кілька десятків тисяч, хоч їх точно обрахувати неможливо. Професор Степан Макарчук звертає увагу на те, що для визначення ймовірних чисел загиблих від польсько-українського протистояння не є достатніми мемуарні джерела, на основі яких у 1990 р. Ю.Туровський та В.Семешко підготували «календаріум» нападів «українських націоналістів» на польські поселення і садиби на Волині від вересня 1939 р. до липня 1945. Як відомо, зазначає історик, інформація мемуарних джерел надмірно суб'єктивізована творцями цих джерел, неточна, а особливо у спогадах, які писалися через багато років після цих трагічних подій. Немало злочинних дій над польським населенням записані у цьому виданні на рахунок «українських націоналістів» і тоді, коли їх здійснювали «німці з українською поліцією», «гестапо і українська поліція», «німці за доносом українців» і т. ін. Подано також дані про убитих в окремих колишніх повітах. Числа, звичайно, виведені на основі припущень, їх важко уточнити, принаймні через те, що у виданні замість певних чисел убитих часто йдеться про «більшість мешканців колонії», «частку жителів села», «мешканців усього поселення».

Антропологічно опублікованим польським документам про масові вбивства поляків українцями в архівах зберігаються численні документи про масові вбивства українців поляками і так само про польську поліцію на службі в німців. У тій боротьбі обидві сторони не рахували число своїх противників відносили мирних людей, убивали

їх, мордували, спалювали живцем, кидали в криниці. Свідчень про це залишилося дуже багато. Насамперед це акти сільських, районних і обласних комісій для розслідування злочинів німецьких фашистів, які у 1944 р. склалися по свіжих слідах подій 1941—1944 рр. І містилися матеріали про кількість і масштаби цих злочинів. Однак не у всіх селах і районах подані відомості про людські втрати, не диференційовано жертви за національністю, не показано, за яких обставин і від чийх рук вони загинули.

Найбільш повні дані про те, від яких рук загинули ті чи інші мирні жителі, подані в актах сільрад Турійського району, з більшою увагою зазначається національність вбитих з Маневицького, Старовижівського, Рожищенського та деяких інших районів. Так, згідно з цією інформацією, на території Ново-Двірської сільради Турійського району під час окупації було вбито 27 мирних жителів, з них німці вбили 8, «польські націоналісти» – 18, від бомбардувань загинуло 7 чол. В Озерянській сільраді загинуло 54 жителі, з них убиті німцями 2, убитих і замучених «польськими націоналістами» – 52 особи. У Перенівській сільраді загинуло 12 чол., всі від рук «польських націоналістів», у тому числі 10 – «замучені». У Моковинській сільраді загинуло 43 особи, з них 25 замучені чи вбиті «польською бандою», а 18 – «бандою УПА». На території Свиначинської сільради загинуло 46 осіб, 36 – убито, а 8 – закатовано «польськими націоналістами», 2 – замучені німецькими окупантами.

Уважне вивчення документів дає підставу стверджувати, що збройний конфлікт між обома народами на Волині стався тому, що там раніше почався збройний виступ українців проти німецьких загарбників. І окупанти зуміли зіштовхнути між собою українців та поляків Волині після того, як українська поліція за наказом ОУН перейшла в підпілля і влилася в ряди УПА.

Із донесень радянських партизанів довідуємося, що «багато поляків іде до німців добровільно, вступають в поліцію і разом з німцями знищують українські села і населення, ведуть боротьбу з націоналістами. Умісті Колки Волинської області вся поліція – польська. У середині серпня на ст. Маневичі 150 поляків добровільно пішли в поліцію, з них уже 30 чоловік одержали зброю. В поліцію німці приймають поляків до 40-річного віку.

У квітні 1943 р. тільки під час однієї акції на території Луцького району гітлерівці з поляками спалили 5 сіл: Костюхнівку, Вовчиць, Яблуньку, Довжицю і Загорівку. Тоді ж німці спільно з польською

інституцією двічі нападвали на колонію Красний Сад у Горохівському районі, де знищили 22 господарства і розстріляли близько 100 осіб.

З метою ще більше скомпрометувати гітлерівців на українські виступи польські поліцаї підкидали в кожну хату «компромат» – підсовували в піч, соломі або в якесь інше місце іброю та гранати. Так, на території Горохівського району злочинний погром німцями кількох українських сіл був наслідком саме польської провокації. Особливо постраждали 10 квітня жителі Княжого, де було спалено 40 господарств і вбито 172 особи. При цьому окупанти мордували цілі родини, використовуючи попередньо складені поляками списки.

Після переходу української поліції в УПА німці почали працювати з польським населенням і під приводом охорони його від нападів бандерівців спочатку організували районну поліцію, а через деякий час у населених пунктах з польських націоналістичних елементів окупаційна влада створила спеціальні каральні органи – в районних центрах так звану польську охоронну поліцію, а в сільській місцевості – поліцейські пляцувки. Діяльністю польської поліції керувала жандармерія, а пляцувками – поліція СД, тобто гестапо, керівники якого забезпечували їх зброєю.

Одним із важливих завдань, яке гітлерівці поставили перед польською поліцією, було виявлення українських націоналістів. Скажімо, комендант польської пляцувки в Рожищенському районі Волинської області Цихусь свідчив на суді, що «комендант Шуберт, коли я заявився, дав мені гвинтівку, патрони і завдання повідомляти йому, де перебувають бандерівці, червоні партизани, комуністи, німецькоополонені, євреї і радянські активісти». «Нашим завданням, - призначався керівник озброєної гітлерівцями польської боївки в колонії Колошанка Кароль Гольба, - було «виловлювати бандерівців і бунтівців».

Загін Гольби спільно з німецькою жандармерією виїжджав до навколишніх сіл, зокрема до Сапогова, Борохова, Жевирова, Ігоремного, де брав участь у розстрілі й побитті українського населення, палив будівлі, у яких заживо горіли люди. За такі послуги німецькій окупаційній владі «колошанські поляки користувалися привілеями від німців, а тому не платили майже ніяких поставок.

Доноси поляків у гестапо не давали можливості розгорнути повсюдному збройну боротьбу проти окупантів. Так, одна стара

полька донесла гітлерівцям, що два українці везуть у соломі зброю вулицями Володимира-Волинського. Гестапівці, перешукавши вози, справді знайшли чимало вогнепальної зброї, після чого двох українських повстанців було повішено привселюдно в центрі міста.

Намагаючись зберегти свої сили для відновлення Польщі в передвоєнних кордонах, керівники польського підпілля не поспішали розгортати широкомасштабну боротьбу й проти гітлерівців.

Свою пасивність у боротьбі з гітлерівцями польські збройні формування на Волині пояснювали, наприклад, необхідністю сильної самооборони проти українців. Так, коли у червні 1943 р. під час зустрічі з комендантом Пшебраже Генриком Цибульським радянський партизанський командир Петро Вершигора здивувався, чому така група озброєних людей не бере активної участі у боротьбі проти гітлерівців, то почув у відповідь: якщо залишити без оборони село, то буде ви мордовано за день 20 тисяч.

У той же час, коли частина самооборони залишила Пшебраже і зі зброєю в руках грасувала по навколишніх українських селах, здійснюючи так звані господарські акції, то проблеми безпеки «20 тисяч» не існувало.

Як і на гітлерівцях, велика частка вини за розпалювання польсько-українського конфлікту на Волині в роки Другої світової війни лежить і на більшовицькій владі. Москва, незважаючи на важкі втрати, яких зазнала Червона армія в 1941-1942 рр., не залишила поза увагою такий терен, як Волинь, де були умови для розвитку партизанського руху. Відтак влітку 1942 р. розпочалося проникнення радянських партизанів у цей регіон.

Важливе значення для розвитку польського більшовицького руху на теренах західних областей УРСР, було десантування групи Антона Грабчака, яка була направлена з Москви у волинські ліси із завданням вести «агітацію, політичну роботу, диверсії і розвідку».

Ця група, підкреслюються дані, «оперлася у своїй діяльності на співпрацю з польською людністю». Але населення Волині зустріло посланців Москви непривітно. Пам'ятаючи два роки більшовицького «раю», місцеві жителі не бажали підтримувати ту владу, яка принесла їм у «золотому вересні» 1939 р. стільки нещасть. Так було в 1942, так було і в 1943. Відомий партизанський керівник Сидір Ковпак, котрий пізніше прибув у цей регіон, засвідчував: «Українське населення винятково підтримує бандерівців. Радянську владу ненавидить».

Таке ставлення до більшовицьких партизанів було не лише в

польських селах. Населення південної Волині, доповідав 5 квітня 1943 р. комісар партизанського загону імені Михайлова Г. Кузовков, у відповідності «цілком підтримує націоналістів-бандерівців. Поляки в основному на боці радянських партизанів». За таких обставин головною базою для підтримки більшовицьких партизанів на Волині стали польські колонії. Зокрема, командир з'єднання О. Сабуров регулярно підкреслює в своїх донесеннях, що польське населення ставиться до радянських партизанів добре. Наприклад, у радіограмі від 4 грудня 1942 р. він зазначає, що польське населення «надає велику допомогу а групам партизанів озброєнням, боєприпасами і продовольством».

До того часу, доки радянські й польські більшовицькі загони були невеличкими і без скоординованого керівництва, польсько-український конфлікт обмежувався незначними збройними сутичками. Але як тільки на Волинь втягнулися великі з'єднання більшовицьких партизанів, ситуація різко змінилася. Образно кажучи, у волинських лісах, до яких гітлерівці намагалися не показуватися, стало тісно. Той же загін Медведєва, який з вересня 1942 р. до лютого 1943 займався диверсіями й убивав гітлерівців, з березня 1943 починає активні дії проти українських повстанців. Так, цим більшовицьким підрозділом 5 березня в селі Хотинь було вбито 10 націоналістів і взято до полону 9; у Богушах 8 березня ліквідовано 26 українців; наступного дня в цьому населеному пункті знищено 100 українців; у Майданку в останній день цього місяця медведівцями було взято в полон і розстріляно 6 націоналістів.

Такими ж кривавими оргіями відзначив загін Медведєва і 1 квітня 1943 року. Того дня ним було вбито 35 українських повстанців у селі під Берестянами Цуманського району і взято в полон та знищено 6 націоналістів на хуторі Знамирівка.

Як мали ставитися українці до того, що на них за допомогою більшовичених поляків складалися списки як на ворогів народу, котрі певдовзі мали бути знищені? Чи могло корінне населення цієї неоконічної української землі залишатися байдужим до того, що з польських колоній організовувалися ось такі збройні акції на українські села проти невинних жителів, зрештою, чому господарі цієї землі мали чекати, поки їх убиватимуть у їхній же хаті? Очевидно, що українцям Волині мав брати до рук зброю, оскільки слово автохтона цього краю про повагу до нього бути господарем тут було проводниками польського підпілля знехтуване.

Ось як про це згадує один з учасників Поліської Січі Яків Бричко: «Стали бити німців, а німці нас. Поляки тоже нас били. І ми не давали спуску полякам і ковпаківцям. Почалася різня, поляки палили наші села, а ми їхні, бо поляки були разом з ковпаківцями. Мою Карпилівку і Борове поляки з ковпаківцями спалили до тла, а ми спалили Окопи, Довган, Будки. Може то робилося неправильно, бо було усе на руку німцям і комуністам. Вони зуміли нацькувати поляків на нас». Зрештою, сталося так, як і планували німці. За словами гауляйтера України Еріха Коха, передбачалося, щоб поляк при зустрічі з українцем убив його і навпаки щоб українець хотів убити поляка. Якщо при цьому по дорозі уб'ють по одному євреєві, то ми досягнемо саме того, що нам потрібно.

У цьому ж документі зазначається, що «німець і москаль... роздмухали анти польську пропаганду. Вони множать, збільшують в стократ, перебільшують до колосальних розмірів невеликі непорозуміння і польсько-українські суперечки. Нацькувати, роздразнити, спрямувати одного проти іншого, створити духовний кордон між поляками і українцями. Створити на довгі роки привід до боротьби. В поляках і українцях вони змінюють образи, розпалюють у їхніх душах ненависть, жагу і відпору. Тим самим вони завдають удар по історичній польській ідеї – ідеї духовного, братнього співжиття з сусідніми народами. І при тому руками українців знищують польське населення. Одночасно і німці, і москалі роблять клоунські жести, представляють, що хочуть допомогти полякам, хочуть їх захистити. Німці висилають у райони каральні експедиції, які спалюють українські поселення, вбивають жінок, дітей і невинних – справжніх же вбивць вони навіть не намагаються спіймати, бо справжній убивця потрібен їм і є їхнім спільником».

Навесні 1943 р. більшовицька влада остаточно вирішила перетягнути поляків на свій бік і використати їх не тільки проти гітлерівців, а й проти українських формувань. З цією метою комуністичні керівники поставили завдання створити польські партизанські загони на Волині.

Таким чином створювалася «база» польських червоних партизанів. А тому й не дивно, що потрібним «керівним матеріалом» могли бути лише ті, хто мав довір'я з боку НКВС. Тож не випадково, що один із таких керівних діячів Коханський, котрий «виховував доручену йому головрозвідку в дусі мародерства, пияцтва і національної ненависті до українців, розстрілював невинних білорусів

і українців без розбору, а п'яному стані кричав публічно, що він ставленник НКВС, має особливі повноваження і не повинен підкорятися нікому».

Звертає увагу наступне повідомлення, передане Вінницькими партизанами: «Польським військами надане особливе право самостійного розстрілу мирних жителів. Німці разом з поліцаями кожний день відправляють загони по боротьбі з бандерівцями й партизанами, операції проводять поблизу розташування своїх районів. Настрій населення в місті панічний, особливо до репресій поліції, спрямованих проти мирного населення...». Таке свавілля, яке допускала польська поліція, оберталося страшними трагедіями для українського населення.

Уважний аналіз їх стверджує однозначно: жертви військового чису з боку українців, як правило, були на совісті поляків. Тож цілком можливим, що саме ці акції поляків на українські села стали підставою для нової хвилі відплатних походів українців, у тому числі й великої кількості цивільного населення з косами й вилами в руках, на польські колонії 11—12 липня 1943.

Під час відплатних акцій на польські колонії Селисько, Зівка, Островки, Осовичі, Вирка, Виробки, Шиманісько, Тур, Іваньче, Ужине, Гали, Переспа, Березівка, Каменне, Гута-Степань, Борок, Пили, Омеляна, Ромашково, Темне-Жондове, Темне-Степанське, Пони, Борсуки, Мельники, Гута Міцька, Рутвиця, Подселече, Поляни, Голінь і хутори Кам'янок, Мельниці і частини Курорту, які були постійною загрозою для українського населення, 17-19 липня вбито близько 500 поляків і німців.

А ці акції природно викликали нову хвилю польських нападів на українські села. Так, 24 липня 1943 р. повністю спалено село Удичів Турійського району, а понад 1000 осіб, які були в хатах, у пощодельний спосіб помордовано, в основному літніх та дітей.

Ось як звітував про такі «бойові операції» командир з'єднання польських партизанських загонів старший лейтенант Кумицький: «1. 11 і 22 серпня 1943 р. Група партизанів загону ім. Костюшка – 80 осіб, загону ім. В. Василевської – 17 осіб; загону «Смерть фашизму» – 2 особи під командуванням моїм і командира загону ім. Костюшка, бравши участь у бойовій операції, вели бій з українськими націоналістами – «бандерівцями» в районі с. Майдан, яких було до 200 осіб. 2. Результат бою: А. Убито націоналістів – 22; Б. Поранено націоналістів до 50 чел...»

Давній міжнаціональний конфлікт поляків й українців, який поглибився втручанням гітлерівців і більшовиків, призвів до трагічних наслідків для обох народів.

Сьогодні, ми мусимо розглядати події в комплексі, здійснюючи підрахунок жертв з обох боків. Тим паче, що стали доступними документи, які надзвичайно точно фіксують конкретні події. Жертви липневого конфлікту між поляками й українцями на Волині були великими з обох сторін. Можемо сьогодні лише попередньо визначити в кількості понад 10 000 поляків. Втрати українців нараховують у цей період у кілька тисяч. Але для повноти картини треба ще дослідити конкретну участь поляків у масових каральних акціях гітлерівців, скажімо, 13 і 14 липня 1943 р. Тільки в Луцькій окрузі жертви українців були майже в кожному селі. Так, у селі Малин Луцького району вбито 740 жителів (624 чехи і 116 українців), у Яловичах – 18, Ворчині – 15, Малій Городниці – 6, Великій Городниці – 10, Верби лові – 8.

Так, втрати були з обох боків. У різний час збройні сутички закінчувалися з різними втратами для кожної зі сторін. Скажімо, якщо в липні 1943 р. Було більше польських жертв, то у жовтні того ж року, більше втрат мало українське населення. Зокрема, ті описи, які фіксують точну кількість втрат, засвідчили, що цього місяця українці втратили вбитими і спаленими 855 осіб, а поляки -213.

На сучасному етапі між Україною і Республікою Польща поглиблюються дружні зв'язки, що поширюються на всі сфери життя: політику, економіку, освіту, науку і культуру.

Разом з тим подальшому всебічному розвитку добросусідських взаємин між обома державами і народами, повному порозумінню між українцями та поляками значною мірою перешкоджають недостатньо вивчені сторінки світової історії. Одна з них – протистояння 30-40 років ХХ ст.. яке залишило у пам'яті обох народів глибокий слід.

Ми схилиємо голови перед світлою пам'яттю українців і поляків, які стали жертвами міжнаціонального конфлікту.

Ми повинні пам'ятати про минуле, але думати про майбутнє.

Література:

1. Літопис Української Повстанської Армії. т.1 Волинь і Полісся. – Торонто: Літопис УПА, 1987.
2. Літопис Української Повстанської Армії, т.16.Підпільні журнали ?? України. 1945-1947 р.р. – Торонто: Літопис УПА, 1987.

1. Волинь і Холмщина 1938-1947 р.р.: польсько-українське протистояння та його відлунн. – Львів: 2003.
4. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. – Львів: Наукове товариство імені Т.Г. Шевченка, 1993.
5. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942-1952. Документи і матеріали. – Львів: 1991.
6. С'єргійчик В. Десять буремних літ: Західно-українські землі у 1944-1953 р.р – К.: Дніпро, 1998.
7. Михайлик Б. Білі плями історії. – Тернопіль: Збруч, 1997.